

Türkistan Mücadelesi ve Basmacılar

Sultan GÖK

Niğde Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Niğde

*Sorumlu Yazar

sultangok20@gmail.com

Özet

1917-1935 yılları, Türkistan Türklerinin Ruslara karşı direnişe geçmeye başladığı, Rusya'da devrimin yaşandığı yıllar... Rus çarlık ordularının 1552 yılında Kazan'ı işgal etmesiyle başlayan Asya yayılması 1979 yılına dek sürer. 1865'te Taşkent'i, 1880'de Göktepe'yi ele geçirirler.

Çarlık Rusya'nın yıkılmasından sonra Türkistan topraklarında birçok karışıklık çıkar. Kızılordu ile işbirliği yapan yenilik taraftarı Türkler, Buhara Emiri Alim Han'ı tahtan indirerek yönetime el koyarlar fakat Bolşevik Ruslar tarafından birbirine düşürülürler. Yenilikçilerin elinden Buhara'yı alan Bolşevikler bu güzel şehri talan ederler.

Bolşeviklerin iyi niyet gösterişlerinden cesaret alan Türkistan Türkleri 08.12.1917 günü Hokant kurultayında toplanırlar. Bu kurultay sonunda hükümet başkanlığına Mustafa Çokay'ın getirildiği Hokant Muhtariyet Hükümeti kurulur. Ancak Bolşeviklerin buna tahammülü yoktur. Hokant'ta kurulan bu milli muhtariyet iki ay sonra kanlı bir biçimde yok edilir, Hokant şehri de ateşe verilir.

Bolşevik baskısına karşı daha fazla dayanamayan Türkler, Fergana vadisinde Basmacılık (korbaşı) hareketi olarak adlandırılan ancak bizim ulusal kurtuluş hareketi olarak nitelendirebileceğimiz direniş hareketini başlatırlar. Başta Enver paşa olmak üzere bazı Türk subaylar da bu direniş hareketine destek vermiştir fakat sonuç değişmemiş, bu bölgedeki Rus hâkimiyeti 1991 yılına değin sürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Basmacılar, Türkistan, Bolşevik, Direniş

Abstract

The years of 1917-1935, the resistance against the Russians in Turkestan, Turks began to move, experiencing years of the revolution in Russia ... the Russian tsarist army invasion of Kazan in 1552 which started spreading in Asia will take until 1979. 1865 in Tashkent, 1880 at Göktepe 't spend addressed.

After the collapse of Tsarist Russia, Turkestan is a lot of confusion. Red Army in cooperation with the Turks in favor of innovation, the Emir of Bukhara, but the Bolshevik Alim Khan throne by downloading the administration put together by the Russians is reduced. Innovators in the hands of the Bolsheviks, this beautiful city of Bukhara are plundered.

Encouraged by the Bolsheviks in Turkestan, Turks in good faith shown by 08.12.1917 Hokant convention assembled in days. Head of government at the end of this conference brought Mustafa Çokay'ın Hokant Government of autonomy is established. However, the Bolsheviks do not tolerate it. Hokant 'established in the national autonomy in a bloody manner will be destroyed after two months, is a fire in the city of Hokant.

The Turks could not stand the pressure of the Bolsheviks against the more, the Fergana valley Basmacı (korbaşı) movement can be described as so-called resistance movement, but we begin the national liberation movement. At first, some Turkish military officers, including Enver Pasha also gave support to the resistance movement but the results remained unchanged, the Russian dominance in this area continued until the year 1991.

Keywords: Basmacılar, Turkestan, Bolsjewistiese, Weerstand

GİRİŞ

Türkistan, dünya Türklerinin ana yurdu, uzun yıllar kanlı mücadelelere sahne olmuş topraklar... 1865 yılından 1991 yılına kadar Rus egemenliğinde kalan bu topraklar, günümüzde asıl sahipleri olan Türklerin elinde ancak hala Rus egemenliğinin hüküm sürdüğü bölümleri de bulunmaktadır. Neredeyse 130 yıl Rus yayılmacılığına karşı savaşılan bu topraklarda, nice kahramanlar, nice yiğitler düşmana

başkaldırması; siyasi çalkantılar, ihtiraslar, çıkar çatışmaları ortaya çıkmıştır. Tabii ki bu 130 yılı birkaç sayfada anlatamayız. Biz burada Türkistan Türklerinin bağımsızlık mücadelesinde önemli bir safhayı oluşturan 1917-1935 yılları arasında geçen siyasi, askeri, sosyal olayları inceleyeceğiz.

Rus Çarlık ordularının 1552 yılında Kazan'ı işgal etmesiyle başlayan Asya yayılma politikası, Asya'nın kuzeyinden sonra 1979 yılında Afganistan'a girmelerine kadar sürdü. 1897 Rus nüfus sayımına göre Orta Asyalılar

Rus çarlığının %20'lik bir kısmını oluşturuyordu. 1917 yılında ortaya çıkan Bolşevik ihtilali sonucu Çarlık Rusya'nın yerini Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği aldı.

1914 yılında başlayan 1. Dünya Savaşı sırasında Çarlık orduları Avrupa'da büyük yenilgiler almaya başladı. Artan savaş yükünü azaltmaya çalışan Çarlık Rusya'sı asker ve erzak ihtiyacını Orta Asya'dan karşılamaya çalıştı. İşte bu durumların arasında Çarlık Rusya'sı Bolşevik devrimiyle yıkıldı. 1917 yılında Vladimir İlyiç Lenin'in başkanlığındaki Bolşevik partisi yönetimi ele geçirdi. Bolşevik partisinin ilk önemli icraatı Rusya'yı 1. Dünya Savaşı'ndan çekmek oldu. Dış tehditleri bu şekilde önlemeye çalışan Bolşevik Partisi yönetimi, bir taraftan da iç mücadele içindeydi.

Peki, bu karmaşanın arasında Orta Asya ne durumdaydı?

Artan asker ihtiyacını Orta Asya'dan karşılamak için Çar bir emir vermişti fakat Çar tarafından verilen bu emir henüz uygulanmaya başlanmadan Orta Asya'da ayaklanmalar baş gösterdi. Çarlık tarafından verilen bu emri yeren ilk toplu gösteriler 11 Temmuz 1916'da Taşkent'te ortaya çıktı. Çarlık polisi toplananların üzerine ateş açtı, gösterilere katılanların bir bölümünü tutukladı. Bu olayların başlamasından 30-40 yıl önce çarlık ordularının ardından Taşkent'e getirilen Rus göçmenleri, şehri yağmalamaya başladılar. Çarlık yönetimine karşı toplu gösteriler Margilan, Andican ve Hokand'a yayıldı. Akkurgan, Akmesicid ve Kancagalı'da Rus görevlilerine karşı vuruşlar oldu. Cizaklılar Moskova'ya giden demiryolunu kestiler ve kendilerini korumak için örgütlendiler. Ruslar da ayaklanmayı bastırmak için işlemlere giriştiler. Ağustos ortasında Orta Asya ayaklanmaları yayıldı: Cüneyt Han, Aşkabat ve Merv'de; Abdulgaffar Bey, Akmola ve Turgay'da; Sabdan Batiroğulları Muhiddin ve Hüsameddin, Yedisu ve Karakul'da; Ayüke Oğlu Kanat Bey, Çu havzasında başçılık yapıyorlardı. Baş kaldıran Orta Asyalıların ilk vurdukları yerler, tüfek alabildikleri tek yer olan Çarlık Polis Karakolları idi. (Paksoy) Çarlık orduları bu ayaklanmaları bastırmak için büyük çaba sarf etti; bazı noktalarda da başarılı oldular.

1917'de Rus ihtilali başlayınca Rus çarlığı çöktü. Ortaya çıkan Bolşevik devrimi Çarlık Rusya'sının sonu oldu. Esasen Bolşevik Devrimi Orta Asya'da ortaya çıkmıştır denilebilir. Çünkü Petersburg'da 07.11.1917'de ortaya çıkan Bolşevik devrimi, Petersburg'dan daha hızlı bir biçimde 03.07.1917 yılında Taşkent'te ortaya çıkmıştır. (Kurban 1997: 2)

Rus çarlığının yerine gelen Bolşevikler, eski Çarlık toprakları içine katılmış Orta Asya toplumlarına bağımsızlık sözü verdiler. Orta Asyalılar bu sözlere de dayanarak bağımsızlıklarını ele almak için atılımlara giriştiler. 1917 Aralık ayında Hokand başkent olmak üzere Bağımsız Türkistan'ın kurulduğu duyuruldu. (Paksoy)

Bolşevik devriminden sonra Bolşeviklerle işbirliği yapan reform yanlısı Türkler Buhara Emiri Alim Han'ı tahttan indirdiler. Bir müddet yönetimde söz sahibi olsalar da Bolşevikler tarafından birbirlerine düşürüldüler ve Buhara Bolşevikler tarafından işgal edildi. Buhara'yı alan Bolşevikler şehri adeta yağma ettiler.

Bolşevik lideri Lenin'in bir ilke şeklinde ortaya attığı; Ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkı taahhüdü, Rus egemenliğinde yaşayan bütün halklarda olduğu gibi Türkistanlılar arasında da büyük bir coşkuyla karşılandı. Bolşeviklerin bu iyi niyetli görünen düşüncelerinden cesaret alan Türkistanlılar, Bolşevik devriminden bir ay kadar sonra,

08.12.1917 tarihinde Türkistan milli birliğini temsil eden Hokand Kurultayında toplandılar. Kurultay sonunda Hokand Muhtariyet Hükümetinin kurulma kararı alındı. Kurulma kararı alınan bu hükümetin başına Mustafa Çokay getirildi. Mustafa Çokay'ın devlet başkanlığını yaptığı Hokand Muhtariyet Hükümeti, daha hiçbir icraat yapma fırsatı bile bulmadan, kuruluşundan bir ay gibi bir süre geçmesine karşın, Ruslar tarafından kanlı bir biçimde dağıtıldı. Mustafa Çokay ülkeyi terk etmek zorunda kaldı. İşte bu kötü durumlar Basmacı hareketi olarak nitelendirilen bir hareket doğurdu ki biz bu hareketi Türkistan Milli Bağımsızlık Hareketi olarak kabul ediyoruz. Zeki Velidi Togan basmacı deyimini şöyle açıklamaktadır;

Basmacı, basmak maksadından baskıncı ve hücum edici manasıyla önce eşkıya çetelerine denilmiştir. Çar zamanında bu gibi çeteler, Türkmenistan'da, Başkurdistan'da ve Kırım'da istiklal kaybedilip Rus hâkimiyeti yerleşmek üzere olduğu zaman yaşamıştır. Başkurtlar bunlara Horasan istilahlı (deyimi) ile ayyar demişlerdir. Kırım'da haydamak istilahlı kullanılmış; Başkurtlarda Buranbay, Kırım'da Halim, Semerkand'da Namaz gibi kahramanlar meşhur olmuştur. Bunlar Müslümanlara dokunmayıp yalnız Rusları ve Rus fabrikalarını yağma ederler ve çok defa aldıkları ganimeti halka üleştirirlerdi. Fergana'da bu gibi unsurlar Çar zamanında da eksik olmamıştır. Pamuk ekiminin gelişmesinden sonra Fergana'daki iktisadi durumun fenalaşması dolayısıyla eşkıyalığın ve cinayetlerin çoğaldığını söylemiştik. Eski basmacılarda ve Türkiye çetelerinde olduğu gibi Türkistan Özbek ve Türkmen çetelerinin de manevi önderi Koroğlu'dur. Buhara, Semerkand, Cizzak ve Türkmen basmacıları geceleri toplanarak Koroğlu ve diğer destanları okurlar. Dışarıdan eşkıyalık gibi görünen bu hareket, geniş hal kütlesinin düşüncelerinin ve heyecanının tercümanı olur. (Togan 1981: 387)

1918 yılından sonra kurulan basmacı yığınlarının birçokları ve en nüfuzluları, eski Koroğlu ananesiyle katiyen münasebeti olmayan ağır başlı köy ileri gelenleri, bazen tahsilli kimseler oldularsa da, hepsine birden basmacı adı verilmiştir. Bundan dolayı basmacı kelimesi Türkistan'da şimdi siyasi çete ve daha doğrusu işgalcilere karşı sömürge ahâlisinin isyanını temsil eden çeteler manasında kullanılır. (Togan 1981: 388)

Hokand Muhtariyet Hükümetinin Ruslar tarafından kanlı bir biçimde dağıtılması Türkistanlıların sabrını taşırması, onların bağımsızlık duygularını kabartmıştır. İşte bu sebeptendir ki Basmacı çeteleri kurulmuş, çok büyük çaplı olmasa da küçük başarılar elde edilmiştir.

Tarihi kaynaklardan öğrenmekteyiz ki Türkistan Milli Muhtariyet Cumhuriyetini silah kuvveti ile yok etmek, suçsuz Türkistanlıları öldürmek, Kızılordu ve silahlı Ermenilerin Hokant şehrinde ve başka yerlerde devam ettirdikleri katliam, Türkistanlıların Çar ve Sovyet siyaseti neticesinde Ruslara inanmamaları, Türkistanlıların ruhunda milli hürriyet arzularının sönmemiş olması bilhassa 1916'daki Umum Halk isyanının bıraktığı tesirler Sovyet yazılarında Basmacılık diye gösterilen milli mücadelenin meydana çıkışına sebep oldu. (Öztürk 2010)

Basmacı mücadele hareketi 1918 yılında Korbaşı Ergaş'ın liderliğinde Hokand şehrinde başladı ve kısa zamanda diğer bölgelere de yayıldı. Basmacılar ve Kızılordu arasında çok

kanlı mücadeleler oldu. Fergana vadisinde Mehmet Emin Beg, Şir Muhammed Beg, Hal Hoca ve Korbaşı Parpi gibi liderlerin emri altındaki mücahitler zaman zaman Sovyet ordusuna kayıplar verdirdiler ve mücadelelerini sürdürdüler; hatta bölgenin lideri Mehmet Emin Beg 1919'da geçici bir Fergana hükümeti kurduysa da 7 Mart 1920'de Sovyetlere teslim olmak zorunda kaldı. Yerine geçen Şir Muhammed Beg de Sovyetlere boyun eğmedi, 3 Mayıs 1920'de geçici biri Türkistan hükümeti kurarak komşu devletlerle münasebet kurmaya çalıştı. (Paksoy)

Türkistan Basmacılık mücadelesi Enver Paşa'nın Buhara'ya gelmesiyle daha etkili bir hal almıştır.

1920'de Bakü'de Doğu Halkları Kongresi toplandı. Enver Paşa da beraberindekilerle birlikte bu kongreye katıldı. Kongre sonunda Enver Paşa Eylül 1921'de Buhara'ya doğru yola çıktı. Enver Paşa Buhara'da halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. Halk, Bolşeviklerin ÇEKA kuvvetlerinden bile çekinmeyerek, Yaşasın Turan!, Yaşasın din-i Muhammediye!, Yaşasın Enver Paşa seslerini büyük heyecanla göklere çıkarıyorlardı. Halk tarafından gösterilen bu sevecenlik ve heyecan Enver Paşa'yı da etkilemişti. (Öztürk 2010)

Enver Paşa Buhara'da bir ümit kaynağı oldu. Enver Paşa Türkistan'a geldiğinde Basmacı mücadelesinin merkezi Buhara'ya taşınmıştı, Buhara'daki basmacı kuvvetlerinin büyük bölümü de Doğu Buhara'daydı.

Enver Paşa doğu Buhara'da bulunan basmacı kuvvetlerinin başı olan Lakaylı İbrahim'le görüşmek istedi ancak Lakaylı İbrahim tarafından ajan olduğu gerekçesiyle esir alındı. Yaklaşık iki ay esir kalan Enver Paşa, Afgan Kralı Amanullah Han'ın Alim Han'a, paşanın bırakılması konusunda bir mektup yazmasıyla serbest kaldı. Enver Paşa esir olduğu süre boyunca boş durmayarak direniş planları yapmıştı.

Enver Paşa serbest kalınca topladığı bütün kuvvetlerle, 28 Ocak 1922'de Duşanbe'ye saldırdı. Enver Paşa'nın bir avuç asker ile Ruslara karşı durması ve Rusları bozguna uğratması Türkistan Türklerinin bağımsızlık ümidini artırdı. Bu olaylar sırasında Enver Paşa'nın kuvvetlerine katılımlar oldu. Enver Paşa'nın bu başarıları Rusların kızgınlığının ve nefretinin iyice artmasına sebep oldu. Bu sebeple Ruslar 20 Temmuz 1922'de bugün Tacikistan topraklarında yer alan Belcivan'a saldırdılar ve burayı işgal ettiler. O sıralarda Enver Paşa da Kurban bayramını geçirmek amacıyla Belcivan'a yakın mesafede olan Obdora köyünde bulunmaktaydı. (Kuntay 1962: 174-175)

4 Temmuz günü Ruslar bu köye saldırdılar. Enver Paşa kuvvetleriyle beraber karşı saldırıya geçti. Çatışmaya devam edemeyeceklerini anlayan Rus askerleri geri çekilmeye başladı fakat arka sıralarda konuşlandırılan Rus makineli ateşe başladı. Bu ateş sonucu Enver Paşa'ya da kurşunlar isabet etti.

Neticede 4 Ağustosta kahramanca can veren Enver paşa bu savaşta şehit düşmüştür. (Hayit 1970: 221)

Enver Paşa'nın ölümü üzerine Türkistan Cedidcileri matem tutarlar. Çolpan bu olay üzerine yazdığı Belcivan adlı şiirinde bu üzüntüsünü şöyle anlatır;

(...)

Tarihin sevgisi kıpkızıl kanla
Karartan, solduran Belcivan

En son umudu kanla boyayan
Ah! Ne kadar uğursuz zamanlar gelmiş
Feryadın dünyayo boğup öldürsün
Kapkara bahtıma şeytanlar güldün. (Hayit 1970: 222)

Enver Paşa'nın ölümüyle basmacı mücadelesi sona ermemiştir fakat genel olarak Rus kuvvetlerinin lehinde sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ruslar tarafından yakalanan Basmacı mensupları ya öldürülmüş ya da hapse atılmıştır. Basmacı mücadelesi 1935'li yıllara değin sürmüştür.

1935 yılında bu harekete Ruslar tarafından kesin olarak son verilmiştir. (Öztürk 2010)

SONUÇ

Türkistan Türkleri büyük acılar, zulümler görmüştür. Bu durumlar karşısında basmacılık hareketi adıyla bilinen milli mücadele örgütlenmesini oluşturmuşlardır. Bir noktada başarısızlıkla sonuçlanan bu mücadele takdire şayandır.

Başarısızlıkların ana sebebi, bu mücadelenin düzensiz bir biçimde sürdürülmüş olmasıdır. Türkistan Türklerinin birbirleriyle olan mücadeleleri de bu başarısızlığın nedenleri arasındadır. Rusların teknoloji bakımından Türklerden üstün bir durumda olması da bu mücadelenin başarıya ulaşmasını engellemiştir.

Enver Paşa her ne kadar bu direnişi örgütlemeye çalışsa da başarılı olamamıştır. Enver Paşa'nın elindeki imkânlar bir noktaya kadar müsaade etmiştir. Türkiye'nin içinde bulunduğu durum dolayısıyla Enver Paşa Türkiye'den herhangi bir destek alamamıştır. Birleşmiş Türk milleti düşüncesini gerçekleştirmeye çalışan Enver Paşa bu yolda ilerlerken sonuca varamadan ölmüştür.

Basmacılık adıyla bilinen bağımsızlık hareketi Türkistan Türklerinin bağımsızlık duygularının adeta bir dışavurumu, esaret altında yaşamak istemediğinin bir göstergesidir. Her ne kadar bu hareket Ruslar tarafından bir haydutluk, bir eşkıyalık hareketi olarak adlandırılrsa da bu hareket bir bağımsızlık mücadelesidir ve bu uğurda binlerce kişi gözünü bile kırpmadan ölüme doğru yürümüştür.

KAYNAKÇA

- [1] Hayit, Baymirza (1970), *Basmacılar*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yay.
- [2] Kurban, İlki (1997), "Basmacılar", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4.
- [3] Kutay, Cemal, (1962), *Anavatanda Son 5 Osmanlı Türkü*, İstanbul.
- [4] Öztürk, Yaşar Eşref (2010), *1917-1938 Yılları Arası Orta Asya'da Yaşanan Gelişmelere Türkiye'nin Etkisi*, Kousam, Kocaeli.
- [5] Paksoy, H.B., "Basmacı ve 1916-1924 Türkistan Bağımsızlık Savaşı", http://vlib.iue.it/carrie/texts/carrie_books/paksoy-3/turk12.html
- [6] Togan, Zeki Velidi (1981), *Türk İli Türkistan*, İstanbul.
- [7] Yarkın, İbrahim (1970), "Türkistan Milli Mücadelesi", *Türk Kültürü Dergisi*, Mayıs.
- [8] Yılmaz, Mehmet, "Buhara Cumhuriyeti Ve Basmacılık Hareketi Hakkında İki Rapor", www.turkiyat.selcuk.edu.tr/pdfdergi/s15/yilmaz.pdf